

ZA'BA SEBAGAI CONTOH PEMBELAJARAN ANAK MELAYU

Oleh:
Norhalim b. Hj. Ibrahim

ZA'BA SEBAGAI CONTOH PEMBELAJARAN ANAK MELAYU

Oleh: Norhalim Hj. Ibrahim

Ramai orang beranggapan bahawa Za'ba itu nama sebenar seorang tokoh kelahiran Negeri Sembilan. Pada hakikatnya, Za'ba merupakan nama pena atau nama samaran yang telah digunakan sejak peringkat awal penulisan pada tahun 1917. Za'ba ialah singkatan kepada Zainal Abidin bin Ahmad. Selain Za'ba, tokoh yang dibicarakan ini menggunakan nama pena seperti Patriot, Anak Melayu Jati, M. Zai dan Zai Penjelmaan. Namun, antara pelbagai nama samaran itu, nama pena Za'ba amat disenanginya dan telah menjadi ganti nama yang kekal kepada beliau di sepanjang hayatnya. Malahan, generasi kini lebih kenal Za'ba daripada Zainal Abidin bin Ahmad. Contohnya, jika nama rumah mercu tanda tempat beliau dilahirkan ini dinamakan "Teratak Zainal Abidin bin Ahmad", orang akan bertanya siapa itu Zainal Abidin bin Ahmad? Namun dengan menggunakan nama Za'ba, semua orang tahu walaupun tak kenal, siapa dia Za'ba!

Za'ba atau Zainal Abidin bin Ahmad bin Ibrahim bin Hj. Ahmad bin Hj. Amil telah dilahirkan pada 16 September 1895 di Kampung Bukit Kerdas, Batu Kikir, Jempol, Negeri Sembilan. Ibunya Intan Awaluddin berketurunan Minangkabau. Ayahnya yang berketurunan Bugis Linggi merupakan orang yang berharta, berpengetahuan agama, dan satu-satunya penduduk di kampung itu yang tahu membaca dan menulis Jawi.

Dari segi sistem kemasyarakatan, Za'ba dibesarkan dalam dua dunia. Menurut keturunan ayahnya, beliau ialah pengamal Adat Linggi atau Adat Muafakat dan Kebulatan atau nama sebenarnya *Muafakat bil Kitab Wassunati Gabulatan Minat Ustaz Ilamanati*. Adat Linggi ialah adat yang menjuraikan keturunan daripada nasab bapa atau *patrilineal*. Daripada pihak ibunya pula beliau disosialisasikan dengan sistem Adat Perpatih yang menjuraikan keturunan daripada nasab ibu atau *matrilineal*.

Za'ba tidak mendapat pendidikan formal sehingga beliau berumur 12 tahun. Tidak bersekolah, tidak bermakna Za'ba tidak diberi pendidikan. Ayahnya seorang yang berpelajaran dan sangat peka dengan pendidikan anaknya. Sebagai ayah yang bertanggungjawab, beliau telah mula memberi pendidikan kepada Za'ba apabila menjangkau usia lima tahun. Pelajaran pertamanya ialah membaca Muqadam. Ini diikuti pula dengan pelajaran membaca al-Quran, berzanji dan juga cara serta hukum mengerjakan ibadat sembahyang dan puasa. Pelajaran-pelajaran ini disampaikan pada tiap-tiap hari selepas waktu sembahyang subuh, zuhur dan maghrib. Bapanya sangat tekun dalam usahanya mengajar Za'ba. Beliau merupakan seorang ayah yang garang dan ini menyebabkan Za'ba takut dan amat patuh dalam proses pembelajarannya.

Semasa berumur tujuh tahun, beliau telah khatam al-Quran sebanyak empat kali. Di samping itu beliau juga dapat menghafaz Surah Yassin dan pandai pula berzanji. Semasa berusia lapan tahun, Za'ba dibawa oleh bapanya beberapa kali ke surau di kampung untuk memperdengarkan

bacaan ayat-ayat suci al-Quran kepada jemaah yang hadir. Mereka tertarik hati dan kagum sekali dengan kebolehan luar biasa "budak kecil" yang bijak itu. Ini menjadikannya terkenal dan selalu dibawa oleh orang-orang kampungnya ke serata tempat di daerah Jempol untuk berzanji dan membaca al-Quran.

Walaupun Za'ba sudah pandai mengaji al-Quran dan berzanji, beliau belum lagi dapat membaca dan menulis Jawi. Beliau telah belajar menulis Jawi atas daya inisiatif sendiri dan akhirnya dapat menulis kalimat atau ayat seperti Bismillah ar-rahman ar-rahim, Surah al-Ikhlas, Surah Fatihah, kalimah syahadah dan istighfar dan lafaz niat sembahyang dan puasa. Menulis ayat-ayat ini dijadikan satu permainan dan dituliskan pada pangkal pelepah anak-anak pisang yang berkapur dengan menggunakan "pensel" yang diperbuat daripada ranting kayu.

Melihat permainan Za'ba yang ganjil ini, iaitu sehingga habis anak pisang bertulis dengan ayat-ayat, bapanya telah membelikannya sebuah papan batu dengan enam batang kalam batu. Dengan mudah sahaja Za'ba dapat menguasai pembelajaran menuliskan dan membaca Jawi yang diajarkan bapanya. Dalam jangka masa tiga bulan sahaja selepas belajar itu Za'ba sudah boleh membaca buku bacaan yang digunakan sebagai buku bacaan darjah dua dan tiga pada zaman itu. Buku-buku tersebut ialah *Pemimpin Pengetahuan*, *Pohon Pelajaran* dan *Jalan Kepancaian*. Di samping itu, beliau juga diajar ilmu kira-kira yang mudah (campur, tolak, darab dan bahagi), serta membaca dan menulis pantun dan syair.

Bapa Za'ba tidak tahu membaca dan menulis Rumi, tetapi ini tidak menghalang beliau untuk memberi pengetahuan tersebut kepada Za'ba. Dengan pertolongan Mohamad bin Datuk Muda, iaitu saudara dua pupu ayahnya, Za'ba telah diajar menulis dan membaca Rumi pada setiap malam Jumaat. Za'ba mengambil masa selama enam bulan untuk menguasai pelajaran yang diajarkan. Ketika itu umur Za'ba sudah meningkat 12 tahun tetapi masih belum bersekolah lagi.

Semasa berumur 12 tahun iaitu pada 30 Jun 1907, Za'ba berpeluang mendaftarkan dirinya bersama 82 orang murid lain yang berusia antara enam hingga 15 tahun di Sekolah Melayu Batu Kikir. Semua murid diletakkan dalam darjah satu tetapi Za'ba seorang dalam darjah tiga kerana beliau boleh membaca dan menulis Jawi dan Rumi serta boleh membuat kira-kira.

Za'ba tidak lama belajar di sekolah ini. Setelah empat bulan setengah iaitu pada 12 November 1907, beliau dipindahkan pula oleh bapanya untuk belajar di Sekolah Melayu Linggi. Di sini Za'ba belajar dalam darjah tiga juga.

Tujuan bapanya menukarkan persekolahan Za'ba ke Linggi adalah supaya Za'ba dapat belajar bahasa Arab dan agama. Pada masa itu terdapat beberapa orang guru agama yang berkaliber dan berpengaruh; bukan sahaja di kalangan masyarakat Linggi tetapi juga di Negeri Sembilan dan Selangor. Oleh itu, bapanya berhasrat agar Za'ba dapat diasuh dengan sempurna dalam nahu Arab supaya boleh melanjutkan pelajarannya ke Makkah. Antara guru

agama Za'ba ialah Hj. Abas bin Zakaria, Hj. Mustafa bin Hj. Ahmad dan Hj. Muhammad Said bin Hj. Jamaludin. Za'ba belajar agama di sebelah petang sahaja bertempat di Masjid Linggi.

Pada bulan November 1909, Za'ba bersama seorang murid lain, Shamsuddin, mewakili Sekolah Melayu Linggi menduduki peperiksaan yang dikenali sebagai 'peperiksaan beradu' (sebenarnya *Scholarship Examination*, 1909). Tujuan peperiksaan ini adalah untuk memilih murid-murid yang layak memasuki Sekolah Inggeris seperti Malay College Kuala Kangsar (MCKK) dan *Christian Brothers School* di Seremban, ataupun untuk menjadi 'guru kecil' atau guru pelatih.

Semasa membuat pilihan itu, Za'ba mendaftarkan dirinya untuk menjadi guru pelatih. Bagi Za'ba pilihan itu satu-satunya jurusan yang direstui oleh bapanya kerana beliau tidak dibenarkan memasuki Sekolah Inggeris.

Apabila keputusan 'peperiksaan beradu' diisytiharkan sebulan kemudiannya, Za'ba muncul sebagai murid terbaik dengan mendapat nombor satu daripada seramai 265 orang calon. Keputusan ini sebenarnya di luar dugaan Za'ba sendiri. Keputusan peperiksaan ini melayakkan beliau untuk memasuki MCKK. Beliau juga layak dari segi keturunan aristokrat kerana tergolong dalam keluarga Datuk Muda Linggi. Ini menyebabkan Za'ba menyesali pilihan yang dibuatnya dahulu. Walau bagaimanapun Za'ba memberanikan diri untuk membuat rayuan memohon untuk memasuki sekolah Inggeris pula. Keputusan ini diambil tanpa pengetahuan bapanya.

Za'ba atas suruhan gurunya, Ahmad bin Ali al-Redza, saudaranya juga, telah menulis surat rayuan kepada A. Kiev, nazir sekolah di Negeri Sembilan untuk memohon supaya ditukarkan pilihannya dahulu. Surat itu disarankan supaya disampaikan sendiri oleh Za'ba apabila A. Kiev melawat Sekolah Melayu Linggi. Pada akhir 1909, Za'ba berjaya menyampaikan surat rayuan itu kepada A. Kiev.

Pada 10 Januari 1910, Za'ba telah dimasukkan ke *St. Paul Institution*. Beliau diberi buku tulis dan buku teks percuma untuk kegunaan di sekolah serta biasiswa sebanyak \$5.00 sebulan daripada Kerajaan Negeri Sembilan semasa bersekolah di situ.

Akibat memasuki sekolah Inggeris itu, Za'ba tidak dibenarkan pulang ke kampungnya di Bukit Kerdas oleh ayahnya; dan segala urusan persekolahan Za'ba di Seremban tidak dipedulikannya. Hubungan antara Za'ba dan bapanya terputus untuk lebih kurang tiga tahun.

Pada akhir tahun 1912 barulah bapa Za'ba benar-benar dapat melupakan peristiwa "membuang" anaknya dan memaafkan Za'ba. Beliau mengirimkan sepucuk surat beserta wang sebanyak \$1.25 kepada Za'ba sebagai tambang dan menyuruh Za'ba pulang bercuti di kampungnya di Bukit Kerdas.

Dengan demikian, berakhirilah kemarahan bapanya. Selepas pengampunan ini, Za'ba dapat belajar dengan lebih tenteram lagi, dan juga

mendapat bantuan kewangan daripada bapanya. Dengan adanya tambahan sumber kewangan ini, mulai tahun 1913, Za'ba dapat membeli kasut dan tidak lagi berkaki ayam ke sekolah.

Pada bulan Disember 1913, Za'ba menduduki peperiksaan *Preliminary Cambridge* yang diadakan di Kuala Lumpur. Beliau lulus dengan pangkat *Third Class Honours*. Pada tahun berikutnya (1914) beliau menghadapi dua peperiksaan iaitu Peperiksaan *Standard VII* dan Peperiksaan *Junior Cambridge*. Za'ba lulus kedua-dua peperiksaan itu dengan cemerlang. Sementara menunggu keputusan peperiksaan *Junior Cambridge* beliau memohon memasuki *Medical School* di Singapura. Beliau tidak berjaya kerana syarat kemasukan ke *Medical School* pada masa itu adalah dengan kelayakan *Senior Cambridge*. Di samping itu, setiap pemohon dikehendaki juga mempunyai kelayakan bahasa Latin.

Za'ba telah menduduki peperiksaan *Senior Cambridge* di Kuala Lumpur pada akhir tahun 1915. Beliau telah berjaya dengan cemerlang dalam peperiksaan itu dan merupakan anak Melayu Negeri Sembilan pertama lulus peperiksaan tersebut. Oleh itu, Za'ba juga merupakan anak Melayu Negeri Sembilan pertama yang hanya mengambil masa lapan tahun untuk menamatkan pelajarannya dari darjah satu hingga ke peringkat *Senior Cambridge*.

Za'ba tidak pernah berhenti daripada belajar. Pada usia 52 tahun iaitu sewaktu bekerja di London, beliau turut mengikuti Kursus Diploma Bahasa Arab Klasik di samping mendaftar diri untuk mengambil peperiksaan *Special University Entrance* bagi membolehkan beliau mengikuti Kursus Ijazah Sarjana Sastera di Universiti London.

Waktu berumur 54 tahun, Za'ba lulus peperiksaan Diploma Bahasa Arab Klasik dan kemudian berjaya dalam peperiksaan *Special University Entrance*. Walau bagaimanapun rencananya untuk mendapat ijazah itu tertunda kerana kesibukan tugas dan tempoh perkhidmatannya di London tamat. Cita-cita untuk mendapat ijazah ini tidak pernah pudar. Semasa berumur 59 tahun beliau akhirnya berjaya mendapat kelulusan Sarjana Muda Sastera dari Universiti London.